

means in implementing recreational and leisure practices. Considerable attention *is paid* to the work and recreational space's gamification, thus *emphasizing* their mutual interpenetration at the present stage of the society's development.

Key words: recreational and leisure practices, Digital Humanities, gamification, creative space.

UDC 379.8:004.77

RECREATION-DOSVILLEVI PRACTICES IN OPTITS DIGITAL HUMANITARISM

Shyber Oksana – Candidate of Cultural Studies,
senior vikladach of the Department of Event Management and Leisure Industry,
Kiev National University of Culture and Arts

The aim to identify the main directions of transformation of recreational and leisure practices in the optics of the Digital Humanities and to find out the peculiarities of their implementation by means of digital technologies.

The research methodology is determined by the need to use for the analysis of recreational and leisure practices in the optics of the Digital Humanities cultural and philosophical approaches that open more effective opportunities for understanding the problem.

The novelty is that for the first time the concept of recreational and leisure practice was conceptually studied in the optics of the Digital Humanities.

Results. Digital humanities allows to identify in the recreational and leisure sphere trends and characteristics of new formats of their development - online tours, reality and XR-quests, digital computer games, non-verbal communication channels, digital art (performance, NetArt), digital cultural heritage. digital art), new media, museum collections, digital reconstructions, virtual installations, etc.

Digitization helps to transform standard workspaces into creative recreational ones, where elements of the game are introduced into the culture of work, which reduce the disciplinary practice of control of the workspace, and thus promote new creative ideas and increase motivation and productivity, creating a creative atmosphere and creative form, based on mutual trust and respect and focused not only on achieving success in professional activities, but also on meeting personal needs for relaxation, recreation, self-presentation.

The practical significance of the work lies in the development of theoretical and methodological principles of the algorithm for the implementation of recreational and leisure practices in the domestic territories, taking into account international experience.

Key words: recreational and leisure practices, digital humanities, gamification, gamification, creative space.

Надійшла до редакції 10.11.2021 р.

УДК 130.2 (043.3)

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ КВІР-ІДЕНТИЧНОСТІ

Молодіна Альона Олексіївна – аспірантка кафедри культурології
та інформаційних комунікацій,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-1791-3474>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v39i.507>
amolodina@dakkim.edu.ua

Стаття присвячена моделюванню методології дослідження квір-феномену на основі теорії ідентичності. Висвітлено компаративне визначення ключових концептів «гендер», «ідентичність» і «квір» у їх конкретно-історичному та семантичному контекстах, розкрито їх репрезентацію в культурній самосвідомості ХХІ ст. з оглядом на специфіку розвитку екранної культури в умовах дигітальних технологій і цифрових медіа. Розглянуто філософсько-культурологічні аспекти концептуалізації квір-ідентичності та її символічну репрезентацію в екранній культурі. Висвітлено процес репрезентації та його рефлексивний (об'єктивістський), інтенціональний та конструктивістський підходи. Акцентовано на методології новітньої квір-теорії, що складалася внаслідок взаємодії між класикою (рефлексивний підхід), постмодерном (інтенціональний підхід) та структуралістським психоаналізом (конструктивістський підхід).

Ключові слова: квір-теорія, квір-ідентичність, перформативність, фемінізм, репрезентація, компаративістика, фантазм.

Постановка проблеми, її актуальність. Квір-ідентичність нині є однією з актуальних та обговорюваних проблем філософії, культурології, філософської антропології, психоаналізу, медіа-теорії. Обраний нами *онтологічний вимір актуальності* квір-ідентичності в аспекті філософії і теорії культури полягає у тому, що на основі діалогічного поєднання *структуралізму та пост-структуралістського аналізу, фемінізму та постфеміністичного дискурсу з критичною (постлаканівською) теорією психоаналітичного аналізу влади та гегемонії, з медіа-теорією та етикою Іншого при опорі на класичні*

концепти (історизм, феноменологію, герменевтику, семіотику) репрезентуємо *три великі шляхи розвитку гуманітарної думки modernity*: власне *модерн* (класична позитивна діалектика гегельянства та марксизму, *класична позитивна метафізика присутності* гайдегеріанства, негативна онтологія феноменології та лаканівського психоаналізу, філософія діалогу як онтологія Іншого), *постмодерн* (негативно-діалектична онтологія постструктуралізму та деконструктивізму) й *неомодерн* (постлаканивська онтологія виключення – «надлишку»/«нестачі» – і критична теорія, зокрема, *Люблянської, Монреальської та школи «Еколь Нормаль»*).

Зазначені *онтологічні програми* (модерн, постмодерн, неомодерн) відповідають *трьом хвилям розвитку фемінізму* (марксистській, екзистенціалістській, соціально-радикальній) та надають концептуальну базу для об'єктивного компаративного визначення ключових концептів «гендер», «ідентичність» і «квір» у їх конкретно-історичному та семантичному контекстах, а також для розкриття їх *репрезентації в культурній самосвідомості XXI ст. з огляду на специфіку розвитку екранної культури* в умовах дигітальних технологій і цифрових медіа. Ядром поліфонічного методологічного контексту аналізу теми постає *квір-теорія*, якій симетрично на базі компаративістики протиставлена *квір-критика*.

Останні дослідження та публікації. Здійснюючи критичний аналіз літератури з нашого питання, будемо рухатися від загальних фундаментальних досліджень ідентичності філософсько-антропологічного спрямування (модерн) через *квір-теорію* (постмодерн), включаючи дотичні до неї фемінізм та постструктуралізм, до *квір-критики* (неомодерн), включаючи психоаналіз екранної культури. Еволюція проблеми ідентичності від появи перших зачатків теоретичних форм поняття як філософами до ідентичності як концептуалізованої категорії простежується в роботах західних мислителів: Ж. Лакана [12], П. Бергера [2], Т. Лукмана [2], а також у роботах російського дослідника І. Кона [11]. Перехід від монологічного підходу в осмисленні ідентичності як гомогенного утворення до діалогічного підходу в рамках кроскультурності, транскультури, глоболокалізму, універсального діалогу здійснюють українські дослідники: П. Герчанівська [4], Ж. Денисюк [5], В. Личковах [13], Є. Більченко [3]. Вивченню поняття гендерної ідентичності окремо присвячено праці зарубіжних дослідників переважного постмодерністського дискурсу: Дж. Батлер [1], Ю. Крістєвої, Л. Іригарей [9], Т. де Лауретіс [26], які здійснили значний внесок у розробку проблем номадизму, перформативності, маргінальності, символічного насилля, травми та фемінної природи ризому. Серед українських дослідників, що торкалися цієї проблеми, можна згадати І. Жеребкіну (психоаналітичний вимір) [7], Т. Журженко (політологічний аспект) [8], О. Кісь (історико-антропологічний аналіз) [10], М. Петрушкевич (культурологічні підходи) [15].

Щодо ранніх досліджень *квір-теорії*, то вони зосереджувались на двох основних концепціях: «дискурс» та «перформативність» М. Фуко [21]. *Дискурс* означає контекст обговорення події, що є комунікативною за своєю природою, тобто народжується із знаку фантазму як коду бажання. *Перформативність* передбачає домінуючу символічну репрезентацію над самою подією, знаку над значенням: реальна травма подається через уявний сценарій як медіа-вистава. Продовжуючи рефлексії М. Фуко, Дж. Батлер, стверджує, що «гендер» є «перформативним» за самою своєю суттю [1]: гендерна ідентичність конструюється і *стверджує себе в самому акті вистави*, а не виражає якусь внутрішню інтенцію («хору» за Ю. Крістєвою [25]), що передує говорінню і вказує на сутність явища. Те, що зазвичай маємо на увазі під «реальними» жінками, є, в свою чергу, *результат впливу екранних (уявних) образів жінок*. І. Жеребкіна аналізує *квір* на основі соціальної критики у рамках постлаканизму [7]. Критика перформативного гендерного дискурсу у постмодерні та глобальній цифровій культурі, що йде йому на зміну, змушує звернути увагу на ідею *ремедіації*, що виражає залежність контенту ідентичності від медіа як засобів його репрезентації, зокрема, С. Холл у своїх роботах визначає мову медіа як соціальну складову культурно-символічного обміну на колективному та індивідуального рівнях інтерактивних актів [23]. Конструктивізм як основа школи семіотичного структурного аналізу повідомлень у *cultural studies* має велике значення, виконуючи роль проміжного напрямку осмислення комунікації між чистим позитивізмом метафізики модерну і чистою феноменологією постмодерну. В основі конструктивістського фундаменталізму лежать ідеї А. Шуца, П. Бергера і Т. Лукмана, І. Гофмана, Г. Гарфінкеля, які звертали увагу, передусім, не на макрорівень соціального життя, а на символічну взаємодію людей у конкретних ситуаціях і на ті значення (смыслові світи), які організують їхню повсякденність, фантазми, фобії та архетипи мислення. Услід за Бірмінгемською школою, але у феміністичному контексті, В. Суковата, аналізуючи сучасну масову культуру з позиції психоаналізу, висуває положення про «найбільш поширені комплекси сучасної культури»: «фобія Іншого» та «ідеальний герой» [17; 277–285].

Мета статті – концептуалізація поняття *квір-ідентичності* та її символічної репрезентації в екранній культурі на основі міждисциплінарного синтезу сучасних філософсько-культурологічних студій з академічною філософською класикою та неомодерними *cultural and social studies*.

Виклад матеріалу дослідження. Дискурс – феномен, у формі якого відтворює себе сучасна влада як символічна гегемонія, характеризується складністю перезавантаження у спрощених мовних структурах. Легітимований парадокс, закладений в трансгресію дискурсу як влади і влади як дискурсу, полягає у тому, що дискурс є методом реалізації влади і одночасно методом її порушення, через який влада знову себе відтворює під виглядом бунту проти себе ж. Таким чином, із точки зору лаканізму, формується «зшита» (зв'язана сукупністю клішованих наративів, центрованих навколо панівного повідомлення – бажаного означника) мова гегемонії, вакуум у якій у вигляді надлишку (нестачі, зяяння, виключення, семіотичного збою, медіа-вірусу) номінується, тобто сигніфікується певним іменем, легітимується, у результаті чого опозиційна інтенція входить до складу влади в якості «договірного значення», апропрійованої опозиції.

Характерною рисою дискурсу як мережі (ризому), що відростає з будь-якого сегменту відтину, відтворюючи себе за рахунок ритуального (показного) заперечення, є *перформативність* – стилізація себе владою під контркультуру, так само, як і показна театралізація будь-якого життєвого феномену, що, будучи пропущеним через символічні означники у шоу-цензурі нових медіа, починає виконувати роль уявного сценарію. В умовах перформативності панує абсолютна інформаційна прозорість так званої «*постправди*» – розчинення повідомлення у плюралістичному контексті, внаслідок якого факт не приховується, але його правдиве розуміння ускладнюється під тиском релятивних інтерпретацій.

Перформативність дискурсу стосується будь-яких феноменів постмодерну, включаючи *гендер та гендерну ідентичність*. Поза символічної репрезентації Уявного виявляємося взагалі не здатними визначити, що таке «жінка». Центральним моментом у парадигмі означуваного постала теза про так звані «*комунікативні події*» – сконструйованість смислів подій за допомогою означників, включаючи фільмічні й дигітальні знаки. Якщо зображення жінок більше не розглядаються як прості відображення «реальних» жінок, це означає, що необхідно зосередитися на тому, як символічні репрезентації конструюють гендер і, зокрема, аналізувати цей процес у візуальній культурі, через портал екрану як банеру ідеології, гегемонії, влади.

У рамках семіотичного бачення «репрезентація» буквально означає, що *щось одне (означник) означає щось інше (означуване)*. Подія, що відбулася, обростає «*подієвою комунікативністю*», але комунікація може не змінювати *сам акт відбування події*: вона може лише *викривляти* її, змушуючи подію як Реальне грати роль самої себе у царстві Уявного через перекодування за допомогою Символічного («постправди»). Використання мови, потоку знаків, як способу абсолютного створення події «з нуля» в якості медіа-вистави, коли сам факт народжується як симулякр, знак бажання, фантазм («чиста подія», «комунікативна подієвість»), – з говоріння про нього, найчастіше, має місце у медіа. У найширшому значенні наділення сенсом життєсвіту, в якому живе людина, відбувається не через сам сенс, а через засіб його передачі («*media is a message*» у М. Маклюєна [26]), який зміщує травму з базового соціального розриву в чистий культуралізм.

У сучасній філософії та культурології існує комплексна категорія, що відповідає за неконтрольований мімесис, – це поняття «*гіперреалізму симуляції*», «*екстазу комунікації*», або «*фасцинації*» [22; 130-131], коли реальне і віртуальне, оригінал і копія, знак і значення, дійсне та уявне, тілесне та цифрове, річ та ім'я зміщуються у темпоральності настільки, що відрізнити комунікативну («чисту») подію як копію від подієвої комунікації як оригіналу, істину від хибі, факт від дискурсу в контексті «постправди» стає неймовірно складним завданням: постмодерн як ризома накладає шов за швом (як «відкритий», так і «закритий») на мережу ланцюгів символічних інтеракцій, де семіотичне начало – автономне, воно само народжує смисли і не передбачає класичних синхронічних означуваних, переходячи від пустоти знаку до повноти значення за парадигмою динаміки капіталу та інформації. Віднині у морфології знаку не має значення *інтерпретант* (прагматичне начало) – той, хто говорить, – та *референт* (семантичне начало) – денотат, означуване, предмет говоріння, буття. *Саме буття стає дискурсом мовлення*. Дискурс набуває самостійної сили, синтактика творить все, постійно перемикаючи та примножуючи культурні означники через багаторазові кодування. Жестом дискурсу як інтердискурсивності є деконструкція як розрив між означниками та означуваними, розділених темпоральним потоком, у якому втрачаються онтологічні виточки, *вони просто перестають мати значення*.

На думку С. Холла, репрезентація також залежить від ефективності конструювання низки *відповідностей* між «понятійними картами» людей і знаковими системами, впорядкованими в тих чи інших мовах і культурах [23; 257]. У Ю. Лотмана подібний феномен має назву «*семіотичного перекладу*» (з однієї мови культури на іншу) [14], який набагато перевищує простий лінгвістичний переклад тим, що відбувається не лише знакова, але й *сюжетна, композиційна, ментальна, світоглядна, семантична, образна, символічна трансформація однієї культури в іншу, – діалог культур*. Семіотичний переклад сприяє адаптації семантичних полів відправника та отримувача інформації, донора та реципієнта.

Класичний процес репрезентації включає в себе *взаємозв'язок «речей», «понять» і «знаків»*, і ці три елементи репрезентації є вирішальними у виробництві значень: у семіотиці Ч. Пірса мова йде про *триєдність референта (речі), інтепретанта (поняття) та репрезентанта (знаку) в «трикутнику» семіозису* [16], який порушено у постмодерні. Відносини між поняттями і знаками зафіксовані в кодах, що стабілізують значення в рамках тієї чи іншої мови. Цей стійкий комплекс кодування інформації є результатом практики онтологічно адекватної сигніфікації, тобто виробництва значень, які надають речам певний сенс і містять у собі відкладення самої речі, пропущеної через свідомість та позасвідоме суб'єкта. Класична сигніфікація є втіленням позитивізму модерну й втілює *рефлексивний (об'єктивістський) підхід*.

Деконструкція тріади семіотики, прагматики та синтактики (річ, поняття, знак) знаменує собою перехід до феноменології постмодерну, виявом якої є *інтенціональний підхід*. З точки зору останнього рефлексія як вияв наївного об'єктивізму некритично передбачає, що зміст знаходиться в самих об'єктах, і думки індивіда, подібно до дзеркала, адекватно відбивають істинні значення речей як уже існуючі в світі, імена при цьому не відіграють жодної ролі. Іntenціональний (феноменологічний) підхід абсолютизує наміри і унікальність учасників комунікації, у свідомості яких (Уявному) предмети розкривають свій смисл самостійно, без відсилки до самих предметів (феноменологічна редукція). Третій, *конструктивістський, підхід* як проміжний напрям осмислення комунікації між класичним модерном та некласичним постмодерном пов'язаний з пізнанням публічного, соціального характеру мови, де речі, поняття і знаки *одночасно зберігають відмінність і тотожність*. Чим більше тотожності – тим більше модерну в рефлексії комунікації. Чим більше відмінності, – тим більше постмодерну. Йому і віддає перевагу С. Холл. Семіозис у медіа рухається від онтології до самого себе, дедалі більшого значення надаючи не Логосу, а Письму, не значенням, а знакам, не тотожності, а відмінності (Differ Ance). Згідно конструктивізму, люди не повинні плутати матеріальний світ, в якому існують речі й індивіди, з символічними практиками та процесами, за допомогою яких здійснюються репрезентація, значення і мова. Відповідальною за смислотворчість виявляється будь-яка знакова система, що використовується для репрезентації людських понять. «Репрезентація – це певна практика, вид «роботи», який задіює матеріальні об'єкти і ефекти. Але значення залежать не від матеріальної якості знаків, але від їх символічної функції» [23; 257].

Мірою посилення символізації акт репрезентації набуває маніпулятивних рис: він перетворюється на жест моделювання уявного образу (іміджу) за допомогою Символічного на основі роботи з нашими фантазмами як із Реальним. Реклама та брендинг подають довільно сформовану фантазмичну реальність, щодо якої здійснюємо *позасвідому інтерпеляцію, «сліпе» входження в гегемонію* (дискурс влади, екран, банер) шляхом непомічання (banner blindness). У контексті гендерної ідентичності символічне розуміння репрезентації має ряд важливих наслідків. Як зауважує Т. де Лауретіс, індивіду слід лише обрати відповідну модель сигніфікації з власним контентом [26; 32]. Гендерні репрезентації не тільки в рекламі, а й в усіх інших сферах соціально значущого інформаційного простору та екранної культури, впливають на гендерну ідентифікацію отримувача повідомлення незалежно від відповідності засвоєного ним повідомлення «гендерному ідеалу» даного соціуму чи самості суб'єкта: мова йде про *синдром зачарування гіперреальністю* у віртуальній комунікації екстатичного, психоделічного характеру – *фасцинацію*.

Репрезентація взагалі не може бути точним відображенням певного усталеного абстрактного суспільного стереотипу: вона нерозривно пов'язана з інтерпретацією з боку референтного оточення суб'єкта, яке складається з численних партикулярних груп та субкультур, що беруть активну участь у конструюванні значень, одночасно релятивуючи їх. Іншими словами, будь-яка гендерна репрезентація активізує процес відбору, структурування і формування значень, наділення їх новими смисловими варіаціями за допомогою знаків Символічного (екрану). Взаємодія процесів конструювання та інтерпретації гендеру при активній участі реципієнта призводить до виробництва нових значень, і таким чином здійснюється безперервне конструювання гендерної ідентичності як на індивідуальному чи груповому рівні, так і в масштабах всього соціуму.

На перший погляд може здатися, що конструктивізміві слід зупинитися на постмодерній (інтенціональній) трактовці репрезентації, у межах якої пусті знаки породжують пусті значення, симулякри активізують смисли, Символічне визначає Уявне, яке сприймається як Реальне. Утім, більш докладний екскурс у *структурний психоаналіз* культури допомагає зрозуміти *обмеженість феноменологічного підходу*: віртуальність перестає тлумачитися як чисто уявна ілюзорна реальність (*фантазія*), але постає феноменом особливого роду дійсності (фантазму), який відображає реальність, глибшу за факти: приховані позасвідомі втрати, травми та нестачі розколотого суб'єкта. У рамках фантазму Символічне не породжує Уявне, що відіграє роль Реального, а навпаки: Символічне і є Реальним, воно змушує Реальне відігравати роль Уявного. У «Тлумаченні сновидінь» З. Фройд характеризував фантазм як результат дії «фундаментальних» законів «зміщення» (*displacement*) і «згушення» (*condensation*) [20; 514], пов'язаних з опосередкованим процесом задоволення бажань –

сублімацією. Неофрейдист Ж. Лакан, своєю чергою, переніс класичні психоаналітичні біологічні категорії на ґрунт лінгвістики, замінивши сублімацію як опосередковане задоволення сексуальних бажань шляхом їх перенесення в культуру заміщенням культурою (мовою) вакууму, утвореного в результаті втрати цих позасвідомих, але мовних за структурою бажань, визначивши ті ж самі механізми як семіотичні прийоми метонімії (синтагми) й метафори (парадигми). В результаті «лінгвістичного повороту» з'явилася можливість розглядати стать, у тому числі соціальну стать (гендер), як продукт мовної діяльності, мінливий результат безперервної роботи мови культури з виробництва уявних смислів, що компенсують вакуум Реального (заяння) через Символічне (за допомогою «зшивки»), одночасно утримуючи його реальність. Суть аналізу в цій ситуації зводиться до спроби виявити глибинні джерела і хід розвитку тих метафор і метонімії, які і формують символічне поле гендерних ідентичностей.

Методологія новітньої квір-теорії складалася поступово, внаслідок взаємодії між класикою (рефлексивний підхід), постмодерном (інтенціональний підхід) та структуралістським психоаналізом (конструктивістський підхід). До 70-х рр. ХХ ст. на ґрунті кризи «другої хвилі» фемінізму як руху за гендерний універсалізм (егалітаризм) розвивалися постмодерні «гей-лесбі-дослідження», які висували думку, що між гомо- і гетеросексуальністю немає «китайської стіни», що ми самі створюємо її, втілюючи у відповідних категоріях. Квір-теорія тісно пов'язана з Gay- і Lesbian-Studies в США і Європі, їх легітимацією як академічної дисципліни і практичним втіленням в літературних, художніх і театральних дискурсах. У 1970-80-х рр. головною турботою «лесбігейвських» теоретиків було визначення своєї ідентичності: хто ми такі, в чому полягає наша сутність, якщо вона взагалі існує, або: чим хочемо і повинні стати? [11]. Відтак, почалося гостре розходження між марксистськими прибічниками гендерного універсалізму «другої хвилі» фемінізму та постмодерними адептами гендерного партикуляризму «третьої хвилі», між етикою спільності (солідарності) та естетикою відмінностей (ідентичностей).

Радикалізація теорії гендеру в подальшому розвитку неоліберального фемінізму «третьої» (постмодерної) хвилі 1980–1990-х роках призвела до ідеї *множинності гендерів*. Філософською основою цієї теорії слугували ідеї *постструктуралізму* з їхньою зацікавленістю у будь-чому маргінальному, неструктурованому, хаотичному, прикордонному та з властивим їм переконанням у методологічній цінності проліферації. Методологічним підґрунтям для руйнації традиційної дихотомії (маскулінність/фемінність) гендерної системи стала концепція *деконструктивізму* (дерріданства, рортіанства) та її головний метод – *деконструкція* – *розбірка та збірка тексту* на сюжетному, композиційному, образному та світоглядному рівні усіх позицій у бік «*вивороту структури*», що раніше вважався «*обсценним*» («непристойним») началом – прихованим за «сценою» «дзеркалом», відображенням, метафорою, дистанціюванням внаслідок сублімації в дисциплінарному суспільстві. Мірою трансгресії постмодерну, вже за теорією гендерного конструювання, гендер розуміли як результат взаємодії соціально-культурного та тілесного чинників, також припускали існування не лише двох гендерів, але й багатьох інших, більше того: *межа між статтю та гендером поступово почала затиратися*. Наразі ця межа зникає повністю, стать як Реальне і гендер як Уявне визнаються однаково культурно (символічно) зумовленими, артикулюється їх соціально детермінована множинність.

Усвідомлення того факту, що гендерна ідентичність конструюється не окремо від расової, етнічної, класової, національної ідентичності, а є їхньою складовою частиною, поставило під сумнів твердження, що така ідентичність формується винятково на основі сексуальних відмінностей. *Культуралізм* як контекст моделювання гендеру стає дедалі сильнішим чинником в його інтерпретації. Наприклад, серед культурних наративів, які візуалізують ідею маскулінної ідентичності через твердження «сексуальної» сили гегемонії, можна виділити три основні напрямки: а) «гетеросексуальний», традиційний, сюжет, що розвивається в хронотопі стосунків чоловіка і жінки, де чоловік грає домінуючу роль, стверджуючи тим самим свою «чоловічу» ідентичність; б) «гомосексуальний» сюжет, що зв'язує, в цьому випадку, маскулінність з емоціями сорому і ненависті за своє «фемінізоване тіло»; в) «транссексуальний» сюжет, який розробляє ідею «третього» гендеру чоловіків, чие бажання і тип поведінки не можна структурувати в категоріях біполярної конструкції. Р. Ханке говорить про те, що гендерні репрезентації використовуються в кінематографі, вказуючи, що традиційні фільми були ефективно застосовані, щоб просувати образи патерналістської гегемонії [24; 183-201].

Транссексуальний сюжет, тобто вивчення «чоловічого» через форми альтернативного («квір») бажання, увійшов в науковий дискурс квір-теорії порівняно недавно. Принциповим виступило для квір-теорії твердження про те, що символічні репрезентації маскулінності, які розвиваються поза бінарних гетеросексуальних наративів, не можуть аналізуватися виключно в площині домінації / підпорядкування, норми / ганьби, оскільки гомосексуальність (як і будь-яка інша сексуальність) є *трирівневим комплексом*, що складається з: 1) гендерної ідентичності; 2) гендерної поведінки, 3) вибору сексуального об'єкта. Виходячи з вищесказаного, структура сексуальності включає в себе сексуальну суб'єктивність,

репрезентацію сексуальності і її мову, зміст сексуальності – завжди «більший, ніж стать», – і саму сексуальність [19; 71-73].

Сучасній масовій культурі притаманні, з точки зору квір-теорії ідентичності, наступні положення. Перше – «*фобія Іншого*» – є одним із найбільш поширених комплексів маскулінності; ця фобія не пов'язана зі страхом кастрації; вона – нарцистична й символічна; це – нездатність атомарного індивіда («комп'ютерного генія») вступити в реальну емоційну і сексуальну комунікацію з Іншим, що вимагає душевного «оголення» (мовою лаканізму, злиття нестач у Реальному поза панівними символічними означниками). Інакше кажучи, це – страх визнання себе подібним Іншому за травмованістю, визнання якостей Іншого в собі і, навпаки, якостей себе в Іншому, визнання своєї нестачі як його нестачі, а його нестачі – як своєї, порівняння ваших нестач й усвідомлення себе на підставі усвідомлення чужої травми, прийняття на себе відповідальності за власні почуття і потреби, що демонструє необхідність виходу з «дитячого нарцисизму». Друге положення – чоловічий «*ідеальний герой*» – завжди неврастенік (яскравий приклад: кінофільм «Троє» А. Мелікян 2020 р., що майже дублює архетип картини «Осінній марафон» Г. Данелії, 1979 р.), а істерія – найбільш характерна замісна реакція саме «чоловічої» (а не «жіночої», за З. Фройдом) культури; вона може виражатися в широкому спектрі вчинків, маскується маскулінністю, що інтерпретує перверзії як «героїчні» або «істинно чоловічі» вчинки, виражені начебто: у вияві впертості; в підвищеній вимогливості і критичності; в уникненні відповідальності; в нездатності вибачатися і визнавати свої помилки; в небажанні визнавати заслуги і гідності гендерного Іншого; в заняттях екстремальними видами спорту; в демонстративній грубості та агресії; чоловіча істерія – це страх егоцентрика втратити контроль над світом, в якому центром і єдиним суб'єктом може бути тільки він» [18; 45-47].

За критерієм концептуалізації і репрезентації поняття квір-ідентичності *загальний процес еволюції квір-теорії* у контексті динаміки «*хвиль фемінізму*», попри притаманні для квір децентрацію, фрагментарність, розсіяність та еkleктичність, можна методологічно розділити на два етапи: *есенціалістський* та *постмодерністський*. *Есенціалістський етап* (класичний, модерний, структуралістський, фундаменталістичний, конструктивістський, фрейдомарксистський) притаманний для «*другої хвилі*» фемінізму. Для даного етапу характерні установки на: гендерний універсалізм та егалітаризм (рівність прав і свобод представників чоловічої та жіночої статей у політиці, праці, освіті, майні тощо); розрізнення статі як базової біологічної конструкції, що не піддається обговоренню, та гендеру як продукту комунікації, дискурсу, Символічного; інерція бінарного поділу гендерів на чоловічий та жіночий за аналогом статей, але з врахуванням впливу соціокультурного чиннику; розв'язання проблеми гендеру поза іншими культурними питаннями ідентичності: етнічним, національним, расовим тощо. Цей період репрезентує поміркована група феміністичних дослідників – прибічників марксизму, фрейдизму, класичного екзистенціалізму. *Постмодерністський етап* (деконструктивістський, постструктуралістський, символічно-інтераціоналістський) притаманний для «*третьої хвилі*» фемінізму. На даному етапі універсалістичні установки феміністичного фрейдомарксизму зазнають кардинальної трансформації, а саме: гендерний універсалізм (рівність, егалітарність) починає тлумачитися як процес маскулінізації жінки, який підтверджує зверхність довічних патріархатних структур у культурі, звідси – перехід від риторики тотожності до риторики відмінностей (аж до реваншизму жіноцтва над чоловіками у політиці «протекціонізму» щодо «пригнічених» – Чужих – та в практиках апріорних «привілеїв»); у загальному потоці ризому змішуються категорії біологічного і соціокультурного, Реального і Символічного, природи і суспільства, онтологічного і онтичного, буття і свідомості, оригіналу і копії, знаку та значення, події та комунікації, факту і дискурсу, внаслідок чого розрізнення гендеру як символічної соціальної ролі та статі як величини біологічного походження втрачає сенс (соціокультурно і знаково обумовленою визнається не лише гендер, але й сама стать); замість бінарності статей-гендерів з'являється плюралізм розсіаних одне в одному статей-гендерів, що формуються у процесі символічної комунікації; відбувається включення гендерної проблематики у широкий культурний контекст політики будь-яких ідентичностей, особливо маргінальних (мігранти, біженці, BLM-тренд). Цей період репрезентує радикальна група феміністок, яка у свій час складала маргіналізований прошарок у «*другій хвилі*» і не мала в ній достатнього голосу.

Висновки. За критерієм концептуалізації і репрезентації поняття квір-ідентичності в нашому дослідженні методологічно розділили на два етапи: *есенціалістський* та *постмодерністський*.

Спільною рисою обох етапів є розуміння гендеру як уявної ідентичності, що створюється символічною гегемонією та навіюється людині владою на основі гри з її позасвідомим як Реальним: в обох випадках мова йде про патріархальну, дисциплінарну, директивну владу Батька (чоловіка) як Великого Іншого, і лише критики квір-теорії (неофрейдисти, постлаканисти, традиціоналісти) такою самою владною маніпуляцією, але вже нової, глобально-цифрової мультикультурної капіталістичної

гегемонії, вважають також і квір-ідентичність як результат переходу бажання у фантазм, яким управляють фінансові еліти і який приписується людині всупереч її волі, якщо суб'єкт має, наприклад, природну гетеро-, а не гомосексуальну орієнтацію.

Як переважно постмодерна за хронотопом та змістом категорія, квір-ідентичність, будучи внутрішньо парадоксальним феноменом, будується на амбівалентному розмежуванні-зближенні понять *статі, гендеру та сексуальності*, яких існує нескінченна кількість і які однаковою мірою визначаються контекстом культури (Символічним), вони можуть відповідати внутрішній природі людини, а можуть бути наслідком дії маніпулятивних механізмів символічної репрезентації у глобальному мультикультурному цифровому світі.

Список використаної літератури

1. Батлер Дж. Заметки к перформативной теории собрания / пер. с англ. Д. Кралечкина. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2018. 248 с.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / пер. с англ. Е. Руткевич. Москва : Academia-Центр; Медиум, 1995. 323 с.
3. Більченко С. В. Суб'єкт. Символічне. Розрив. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2020. 304 с.
4. Герчанівська П. Е. Культура в парадигмах ХХ-ХХІ ст. Київ : НАКККіМ, 2017. 378 с.
5. Денисюк Ж. З. Віртуальність масової культури як поле конструювання уявних ідентичностей. *Вісник Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 1. С. 8-12. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkm_2016_1_4
6. Денисюк Ж. З. Масова культура і національно-культурна ідентичність в добу глобалізації. Київ : НАКККіМ, 2016. 223 с.
7. Жеребкіна И. А. Субъективность и гендер: гендерная теория субъекта в современной философской антропологии. СПб. : Алетейя, 2007. 319 с.
8. Журженко Т. Ю. Гендерные рынки Украины: политическая экономия национального строительства (*Gendered Markets of Ukraine: political economy of nation building*). Вильнюс : ЕГУ, 2008. 256 с.
9. Иригарей Л. Этика полового различия. Москва : Художественный журнал, 2004. 182 с.
10. Кись О. Р. Жінка в традиційній українській культурі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2012. 287 с.
11. Кон И. С. Лунный свет на заре: лики и маски однополой любви. Москва : Олимп, 1998. 496 с.
12. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе / пер. с фр. А. К. Черноглазова. Москва : Гнозис, 1995. 192 с.
13. Личковах В. А. Етнокультурологія. Репрезентації етнокультури в мистецтві та художній літературі (ХХ – початок ХХІ століття). Київ : НАКККіМ, 2018. 255 с.
14. Лотман Ю. М. Семиосфера; Культура и взрыв; Внутри мыслящих миров; *Статьи; Исследования; Заметки*. СПб. : «Искусство-СПБ», 2004. 704 с.
15. Петрушкевич М. С. Релігійна комунікація у контексті масової культури. Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2018. 408 с.
16. Пирс Ч. Начала прагматизма / пер. с англ. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина. СПб. : Лаборатория метафизических исследований философ. ф-та СПбГУ; Алетейя, 2000. 352 с.
17. Суковатая В. Агенты Малдер и Купер против Джоди Фостер: Фобия Другого как мужская истерия. *Гендерные исследования*. 2003. № 9. С. 277–285.
18. Суковатая В. Фобия «Другого» как «мужская истерия» в репрезентации гендера и сексуальности в кино. *Гендерные исследования*. 1999. № 10. С. 45-47.
19. Суковатая В. А. Маскулинность и квір-ідентичність в літературних і академічних практиках Росії і США: політики репрезентації. *«Мужское» в традиционном и современном обществе*. Москва : Лабиринт, 2003. С. 71-73.
20. Фрейд З. О сновидении / пер. с нем. Г. В. Барышникова. *Фрейд З. Толкование сновидений*. Минск : Харвест, 2004. С. 487-532.
21. Фуко М. Порядок дискурса / пер. с франц. С. Табачниковой. *Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет*. Москва : Касталь, 1996. 448 с.
22. Baudrillard J. Ecstasy of Communication. The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture. Port Townsend: Bay Press, 1983. P. 126–133.
23. Hall S. The spectacle of the «other». Representation: cultural representations and signifying practices. London: Sage publ., The Open University, 1997. P. 223-290.
24. Hanke R. Theoring Masculinity With/In the Media. *Communication Theory*. 1998. Vol 8. Issue 2. P. 183–201.
25. Kristeva J. La revolution du langage poetique. Paris : Seuil, 1974. 645 p.
26. Lauretis T. de. Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema. Bloomington : Indiana University Press, 1984. 220 p.
27. McLuhan M. The Medium is the Massage. URL: <http://www.mcluhan.ru/the-medium-is-the-massage/>(дата звернення: 06.10.2021).

References

1. Batler Dzh. Zametki k performativnoj teorii sobraniya / per. s angl. D. Kralechkina. Moskva : Ad Marginem Press, 2018. 248 p.
2. Berger P., Lukman T. Sotsialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sotsiologii znaniya / per. s angl. Ye. Rutkevich. Moskva : Academia-Tsentri; Medium, 1995. 323 s.
3. Bilchenko Y. V. Subiekt. Symvolichne. Rozryv. Kyiv : In-t kulturolohii NAM Ukrainy, 2020. 304 s.
4. Herchanivska P. E. Kultura v paradyhmakh XX-XXI st. Kyiv : NAKKKiM, 2017. 378 s.
5. Denysiuk Zh.. Z. Virtualnist masovoi kultury yak pole konstruiuvannya uivnykh identychnosti. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriy kultury i mystetstv*. 2016. № 1. S. 8-12 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2016_1_4
6. Denysiuk Zh. Z. Masova kultura i natsionalno-kulturna identychnist v dobu hlobalizatsii. Kyiv : NAKKKiM, 2016. 223 s.
7. Zherebkina I.A. Sub'ektivnost' i gender: gendernaya teoriya sub"ekta v sovremennoj filosofskoj antropologii. Spb. : Aletejya, 2007. 319 p.
8. Zhurzhenko T. Yu. Gendernye rynki ukrainy: politicheskaya ekonomiya natsionalnogo stroitelstva (Gendered Markets of Ukraine: political economy of nation building). Vilnyus : YeGU, 2008. 256 s.
9. Irigarey L. Etika polovogo razlichiya. Moskva : Khudozhestvennyy zhurnal, 2004. 182 s.
10. Kis O. R. Zhinka v tradytsiinii ukrainskii kulturi drugoi polovyny KhIKh – pochatku KhIKh st. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2012. 287 s.
11. Kon I. S. Lunnyj svet na zare: liki i maski odnopoloj lyubvi. Moskva : Olimp, 1998. 496 p.
12. Lakan Zh. Funktsiya i pole rechi i yazyka v psikhooanalize / per. s fr. A. K. Chernoglazova. Moskva : Gnozis, 1995. 192 s.
13. Lychkovakh V. A. Etnokulturohrafiiya. Rerezentatsii etnokultury v mystetstvi ta khudozhnii literaturi (XX – pochatok XXI stolittia). Kyiv : NAKKKiM, 2018. 255 s.
14. Lotman YU. M. Semiosfera; Kul'tura i vzryv ; Vnutri myslyashchikh mirov ; Stat'i ; Issledovaniya ; Zametki. SPb. : «Iskusstvo-SPB», 2004. 704 p.
15. Petrushkevych M. S. Relihiina komunikatsiia u konteksti masovoi kultury. Ostroh: Vyd-vo nats. un-tu «Ostrozka akademiiia», 2018. 408 s.
16. Pirs C. H. Nachala pragmatizma / per. s angl. V. V. Kiryushchenko, M. V. Kolopotina. SPb.: Laboratoriya metafizicheskikh issledovaniy filosofskogo fakul'teta SPBGU; Aletejya, 2000. 352 p.
17. Sukovataya V. Agenty Malder i Kuper protiv Dzhodi Foster: Fobiya Drugogo kak muzhskaya isteriya. *Gendernye issledovaniya*. 2003. № 9. S. 277–285.
18. Sukovataya V. Fobiya «Drugogo» kak «muzhskaya isteriya» v reprezentatsii gendera i seksual'nosti v kino. *Gendernye issledovaniya*. 1999. № 10. P. 45-47.
19. Sukovataya V.A. Maskulinost' i kvir-identichnost' v literaturnykh i akademicheskikh praktikakh Rossii i SSA: politiki reprezentatsii. «MuzhskoE» v traditsionnom i sovremennom obshchestve. Moskva : Labirint, 2003. P. 71-73.
20. Frejd Z. O snovidenii / per. s nem. G. V. Baryshnikova. Frejd Z. Tolkovanie snovidenij. Minsk : Kharvest, 2004. P. 487-532.
21. Fuko M. Poryadok diskursa / per. s franc. C. Tabachnikovoj. Fuko M. Volya k istine: po tu storonu znaniya, vlasti i seksual'nosti. *Raboty raznykh let*. Moskva : Kastal', 1996. 448 p.
22. Baudrillard J. Ecstasy of Communication. The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture. Port Townsend: Bay Press, 1983. P. 126–133.
23. Hall S. The spectacle of the «other». Representation: cultural representations and signifying practices. London: Sage publ., The Open University, 1997. P. 223-290.
24. Hanke R. Theoring Masculinity With/In the Media. *Communication Theory*. 1998. Vol 8. Issue 2. P. 183–201.
25. Kristeva J. La revolution du langage poetique. Paris : Seuil, 1974. 645 p.
26. Lauretis T. de. Alice Doesn's: Feminism, Semiotics, Cinema. Bloomington : Indiana University Press, 1984. 220 p.
27. McLuhan M. The Medium is the Massage. URL: <http://www.mcluhan.ru/the-medium-is-the-massage/>

PHILOSOPHICAL AND CULTUROLOGICAL ASPECTS OF CONCEPTUALIZATION OF QUEER IDENTITY

Molodina Alena – a graduate student of the Department of Cultural Studies and Information Communications, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv

The article is devoted to modeling the methodology of research of the queer phenomenon on the basis of identity theory. Article highlights the comparative definition of the key concepts of «gender», «identity» and «queer» in their specific historical and semantic contexts, as well as their representation in the cultural consciousness of the XXI century with regard to the specifics of screen culture in digital and digital technologies media. Philosophical and culturological aspects of conceptualization of queer identity and its symbolic representation in screen culture are considered. The process of representation and its reflexive (objectivist), intentional and constructivist approaches are highlighted. Emphasis is placed on the methodology of the latest queer theory, which developed as a result of the interaction between the classics (reflexive approach), postmodern (intentional approach), and structuralist psychoanalysis (constructivist approach).

Key words: queer theory, queer identity, performativity, feminism, representation, comparative studies, phantasm.

UDC 130.2 (043.3)

PHILOSOPHICAL AND CULTUROLOGICAL ASPECTS OF CONCEPTUALIZATION OF QUEER IDENTITY**Molodina Alena** – a graduate student of the Department of Cultural Studies and Information Communications, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv

The aim of this paper is a philosophical and culturological understanding of queer identity as a subject of polemical discourse, in which apologetic and critical theories cooperate.

Research methodology consists of an interdisciplinary synthesis of culturology, philosophy, psychoanalysis, sociology, political science, art history, ethics and comparative studies. The main methods are structural-analytical and comparative.

Results. It has been found that sexual queerism can be intertwined with racial, ethnic, socio-class and other types of marginalization, which shifts the problem from a purely gender discourse to a culturalist one. Culturalism has its advantages (a comprehensive view of the Alien) and disadvantages (masking the basic social trauma by other factors).

Novelty. Of the work is that for the first time in the culturological discourse of identity theoretical approaches to representation are characterized: reflective, intentional and constructivist, within which queer identity is interpreted as a culturally (symbolically) determined plurality of imaginary genders and real sexes.

The practical significance. We interpret the term «queer» as a pattern of identity in culturological discourse: to denote not only representatives of previously taboo by paternalism non-traditional sexual identities that have been pushed to the borders of culture, but also any manifestations of informal, marginal, borderline, improvisational, nomadic type, which does not fit into the classical formulations and frameworks of positivist definitions and corresponds to the liquid structure of the rhizome, more precisely, its missing structure, its fluidity and diffusion.

Key words: queer theory, queer identity, performativity, feminism, representation, comparative studies, phantasm.

Надійшла до редакції 1.11.2021 р.

УДК 008+130.2

ФЕНОМЕН «ENTERTAINMENT» У СИСТЕМІ МЕРЕЖЕВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Чумаченко Олена Петрівна – кандидат культурології, викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Криворізький коледж Національного авіаційного університету, м. Кривий Ріг
<https://orcid.org/0000-0001-7803-9181>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v39i.508>
chumachenko10@ukr.net

Стаття присвячена дослідженню феномену «Entertainment» у системі мережеских комунікацій. Охарактеризовано, що в умовах діджиталізації у характеристиках діяльнісних проявів феномену «Entertainment» зросла вага стильових технологічних засад, необхідних для забезпечення взаємозв'язку між різними культурно-інформаційними каналами. Саме таку стратегію демонструє система мережеских комунікацій, де креативна здатність зводиться до численних техніко-естетичних проєктів отримання кінцевого продукту та його «трансляції». Через це у сучасній культурі намічаються нові тенденції щодо зростання тиску засобів масової інформації і соціальних мереж. Своєї черги це призвело до особистісного притуплення сприйняття. Світ культури починає розглядатися крізь призму цитат, відеокліпів, нових семіотично-графічних образів, постерів, слайд-шоу і «stand up».

Ключові слова: Entertainment, інтертекстуальність, віртуальна реальність, система мережеских комунікацій, діджиталізація.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із важливими практичними завданнями, значення вирішення проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що виникнення системи мережеских комунікацій, віртуальної реальності, мультимедійної культури, гіпертекстуальності, креолізованості зумовлюють переосмислення традиційного дискурсу феномену «Entertainment». Це пов'язано з тим, що на початку ХХІ ст. у соціокультурному просторі світу даний феномен виступає не лише важливою культуротворчою складовою, а й певним екзистенційним концептом, завдяки якому розкриваються відносини людини з самим собою, іншими людьми саме в аспекті формування умов проведення нашого дозвілля у форматі online в системі мережеских комунікацій. Фактично, формат «Entertainment», як чинник розвитку сучасного соціокультурного простору України, охоплює чимало сфер нашого життя: політику, економіку, соціальну сферу, медіа, шоу-бізнес, рекламу. З поступовим переходом багатьох сфер в аспект цифрової трансформації феномен «Entertainment» набуває нових рис і розглядається не лише як «індустрія розваг», а виступає саме тим фундаментальним принципом філософського пізнання, за допомогою якого людина, не втрачаючи своєї само ідентифікації, може експериментувати зі штучною реальністю, не відображаючи дійсність, як це було у традиційному дискурсі, а моделюючи цю дійсність.